

voor twee orkesten. Reeser 1986 (*Een eeuw Nederlandse muziek 1815 - 1915*), p.32 meldt dat dat in 1781 in Utrecht werd uitgevoerd. Het lijkt me aannemelijk dat het ook in 1785 ging om het instrumentale werk *La Bataille de Doggersbank*, dat kennelijk vier jaar na zijn Utrechtse uitvoering ook nog in Amsterdam ten gehore is gebracht.

Tot slot: op p. 90 probeert Strategier een antwoord te vinden op de intrigerende vraag waarom in ons land de cantate zo laat bekend werd, namelijk door Van Alphen. Terwijl in andere landen dit genre al op zijn retour was, moest in ons land de eerste cantate nog geschreven en gecomponeerd worden! Of Van Alphen echt de eerste was, is nog maar de vraag. Er zijn oudere teksten die ook aanspraak kunnen maken op de titel 'de oudste Nederlandse cantate': Bilderdijks *Ter vijf en twintigjarige echtvieringe* (1778) in *Mijne verlustiging*, en *Beurtgezang der berderen van de kribbe des Heilands wederkeerende* van Lucretia van Merken uit 1762.

Maar afgezien van die mogelijke voorlopers blijft de vraag naar de late bekendheid zeer relevant. Strategier wijst ter verklaring naar de calvinistische kerkcultuur. In omringende landen met een Lutherse kerkcultuur (Duitsland) was de cantate immers wel tot bloei gekomen. Ik vraag me af of die verklaring juist is. De cantate is van oorsprong geen geestelijk, maar een wereldlijk genre. Ook in Duitsland werden, naast vele geestelijke cantates, wereldlijke geschreven, die invloed gehad kunnen hebben op het ontstaan van wereldlijke cantates in ons land. In de tweede plaats: het genre zou ook via andere kanalen dan de kerk, bijvoorbeeld de vrijmetselarij, ons land hebben kunnen bereiken.

Deze vragen doen aan mijn waardering niets af. Ze laten zien dat nader onderzoek naar de praktijk van de cantate gewenst is. De dissertatie van Strategier zal daarbij een goed fundament vormt.

Rudy Beernink

In de schaduw van Scheherazade : Oosterse vertellingen in achttiende-eeuws Nederland / Christien Dohmen. - Nijmegen : Vantilt, cop. 2000. - 319 p. : ill. ; 21 cm
Ook verschenen als proefschrift Katholieke Universiteit Nijmegen, 2000.
ISBN 90-75697-34-1 Prijs: € 22,80

In deze Nijmeegse dissertatie draait het om een bestand van zo'n 300 oosterse vertellingen uit de 18de eeuw. Authentiek-oosters of 'oosters'-uit-westelijke-bron, vertaald of oorspronkelijk Nederlands, afzonderlijk gepubliceerd dan wel verschenen in tijdschriften. In een bijlage geeft de auteur korte samenvattingen van alle door haar geanalyseerde verhalen. Misschien niet altijd even relevant, maar wel leesbaar en vermakelijk. Die samenvattingen beslaan, samen met de noten, bibliografische aantekeningen etc., de helft van het boek. De eigenlijke dissertatie opent na de inleiding met een uiteenzetting over de banden tussen de Republiek en het Oosten (hoofdstuk II). Verfrissend is daarbij de uitgebreide aandacht voor andere producten en artefacten dan publicaties: zijde, lakwerk, kruidnagelen enzovoort. Vervolgens een overzicht van de verschillende tekstsoorten in het corpus (hoofdstuk III). Dan een analyse van de 'beelden van het oosten', gestructureerd aan de hand van thema's als politiek, economie, rechtspraak en huwelijk (hoofdstuk IV). Deze analyse leidt Dohmen onder meer tot een discussie, voortgezet in de slotbeschouwing (hoofdstuk V), over Edward Saïds visie op het oriëntalisme. Dit hoofdstuk sluit af met enkele aanbevelingen voor nader onderzoek.

Voor wie, zoals ik, dacht dat er in Nederland in de achttiende eeuw vast wel een stuk of honderd 'oosterse' teksten gepubliceerd zouden zijn, maar niet veel meer, biedt dit proefschrift al direct een verrassing. Zo zet mevrouw Dohmen uiteen dat ze, om niet in het materiaal om te komen, zich heeft moeten beperken tot narratief fictionele prozateksten. Poëzie en toneel (dus ook bijv. *Agon* van Onno Zwier van Haren) blijven buiten beschouwing. En bij het doornemen van de *Vaderlandsche Letteroefeningen* zag ze zich na 10 jaargangen, die 19 titels opleverden, gedwongen de handdoek in de ring te gooien en zich verder te beperken tot steekproeven – wat voor de periode 1770-1800 toch alweer veertig titels opleverde. De grote verdienste van dit proefschrift is dan ook, dat de auteur een indruk geeft hoe sterk het oosten in de Nederlandse literatuur van de achttiende eeuw vertegenwoordigd is, en hoe rijk geschaard de aandacht ervoor was. Ze bespreekt apart gepubliceerde (bundels) vertellingen, maar

ook bijdragen in satirische tijdschriften, spectators en algemeen-culturele tijdschriften. De media, de kwaliteiten en de achterliggende doelstellingen blijken talrijk en uiterst divers.

Nu kan deze diversiteit ook wel iets te maken hebben met de nogal vage definities van het 'oosten' die de auteur hanteert. Ik begrijp wel dat termen als 'het oosten', of 'oriëntalisme' noodzakelijkerwijs elastisch zijn. We moeten dan ook zeker niet op tien miljoen aardbewoners meer of minder kijken. Toch heb ik de indruk dat de auteur in de eerste hoofdstukken meer de nadruk legt op de geografische ligging (waardoor ze bijvoorbeeld chinees porselein kan bespreken als aspect van het oosten, en waardoor ze herhaaldelijk het woord *exotisch* kan gebruiken in plaats van oriëntaals), terwijl in de laatste hoofdstukken (met name waar het gaat om de discussie met Said) de islamitische godsdienst het onderscheidend criterium lijkt. Het meer 'exotische' verdwijnt daar naar de achtergrond. (De rol van de joden in dit geheel blijft onduidelijk. Hebreeuws behoorde tot de 'oosterse talen' aan de universiteiten, en veel achttiende-eeuwse ideeën over de warmbloedige 'woestijnvolkeren' hadden gelijkelijk betrekking op joden en arabieren, maar Dohmen besteedt hier vrijwel geen aandacht aan.)

Maar dat het oosten, hoe ook gedefinieerd, een literaire bron van betekenis was, daarover laat deze dissertatie geen twijfel bestaan. Nuttig is daarbij de typering van de verschillende tekstsoorten, zoals de auteur die presenteert. Zo maakt ze onder meer een onderscheid tussen teksten 'uit' en teksten 'over' het oosten, maar ze laat tevens zien hoe dit verschil in de praktijk weer vervaagt. Authentiek-oosterse teksten moesten immers toegankelijk gemaakt en bewerkt worden voor het westerse publiek, terwijl de westerse teksten over het oosten gebruik konden maken van elementen uit authentiek-oosterse vertellingen. Dit leidt bijvoorbeeld tot de interessante observatie dat de authenticiteit van sommige vertellingen juist kan blijken uit het *ontbreken* van 'typisch oosterse' elementen en sfeeraanduidingen. Die waren immers voor het oorspronkelijke publiek niet nodig om de verhalen te kunnen plaatsen (p. 77).

Over de voornaamste conclusie van het boek zal nog wel eens nagepraat worden. Mevrouw Dohmen ziet een duidelijk verschil tussen haar eigen bevindingen en die van onderzoekers als Said, die het negentiende-eeuwse Franse en Engelse oriëntalisme beschrijven als een soort legitimatie van westerse superioriteit en kolonisatie. Dohmen leest in de achttiende-eeuwse oosterse vertellingen in Nederland vooral een uiting van het verlichte gelijkheidsdenken, waarbij de oosterling als zielsverwant en zedelijk rolmodel voor de westerling fungeerde. Ze concludeert hieruit dat de achttiende-eeuwse oosterse vertellingen die in Nederland circuleerden juist als 'anti-imperialistisch' en 'anti-kolonialistisch' moeten worden beschouwd (p. 162). Nog afgezien van het feit dat Dohmen en Said over een ander tijdperk en andere westerse taalgebieden spreken, rijst de vraag of Dohmen hier niet teveel blijft steken op het niveau van de expliciete moraal van de geanalyseerde vertellingen, terwijl haar tegenspelers een veel uitgebreidere scala van signalen op het oog hebben. En bovendien: is het in de geschiedenis niet vaker vertoond dat een ideologie van broederschap tussen de volkeren samenging met een praktijk van onderwerping en repressie?

Deze studie vormt een aardige introductie tot veel onbekend materiaal en geeft een eerste aanzet tot nadere bestudering en gedachtenvorming. Dat is de kracht ervan. Zoals dat wel vaker gaat met dissertaties over nauwelijks ontgonnen onderwerpen, moet het betoog stoppen op het moment dat het werkelijk interessant begint te worden. Maar misschien is dit slechts een literaire kunstgreep en wil de auteur, net als haar titelheldin Scheherazade, nog een verhaal overhouden voor een volgende nacht.

Gert-Jan Johannes

Pieter Langendijk / Kees Smit. - Hilversum : Verloren, 2000. - 382 p. : ill. ; 24 cm.
Ook verschenen als proefschrift Katholieke Universiteit Nijmegen, 2000.
ISBN 90-6550-099-5 Prijs: € 29,99

Het proefschrift van Kees Smit bestaat uit een biografisch deel vooral gebaseerd op archivalische bronnen en Langendijks gelegenheidsgedichten, en een 'literair' deel over met name Langendijks toneel. De twee delen zijn, min of meer in hoofdstukken om en om, chronologisch gepresenteerd, en beloven een plaatsing van leven en toneelwerk van Pieter Langendijk in 'het